

Shuhrat Sirojiddinov*(Toshkent, O'zbekiston)*
shsirojiddinov@navoiy-uni.uz**Zebiniso Xurramova***(Toshkent, O'zbekiston)*
xurramovazebo@gmail.com

XX asr o'zbek adabiyotida mumtoz she'riyat an'analari

Abstrakt

Maqolada mumtoz she'riyat an'alarining yangi davr o'zbek adabiyotidagi taraqqiyoti haqida fikr yuritilgan. Unda 1920 – 1990-yillar davomida sho'ro adabiyoti bilan yonma-yon sharq mumtoz adabiyoti an'analari izchil davom ettirilgani yangi materiallar asosida ko'rsatib berilgan. XX asr Samarqand adabiy harakati namoyandalari orasida o'zbek mumtoz adabiyotidagi devon tartib berish, zullisonaynlik, xattotlik, diniy-falsafiy mazmundagi qasida-yu madhiyalar yaratish, tarjimachilik, hikoyatnavislik singari an'analarni munosib davom ettirgan ijodkorlar bo'lganligi o'sha ijodkorlar asarlarining qo'lyozma manbalari tahlili asosida yoritilgan.

Bu davr ijodkorlari asarlari matnshunoslik va manbashunoslik nuqtayi nazaridan tekshirilib, mazmuniga ko'ra adabiy manbalar – devonlar, lirik she'rlar majmuasi, musavvadalar (Ibn Davlat, Vadud Mahmud, Murodiy, Ahlam, Jome'), tarixnavislikka oid manbalar (Ahlam, "Turkmanqishloq tarixi"), ilmiy manbalarga (Vadud Mahmudning fors-tojik adabiyotining ulug' shoirlari hayoti va faoliyatiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlari) ko'rinishida mavjudligi, janriga ko'ra xat-yozishmalar, hujjatlar va arxiv fondlari (Vadud Mahmud, Jome', Ahlam) bo'linishi aniqlangan.

Maqolada Samarqand mintaqasida yashab, ijod etgan mualliflar va ularning shaxsiy arxivlaridagi ma'lumotlar birinchi marta ilmiy jamoatchilikka ma'lum qilinadi.

Kalit so'zlar: *mumtoz she'riyat, adabiy an'ana, lirika, yangi davr she'riyati, Samarqand, zullisonaynlik, didaktik hikoyanavislik, ruboiy, qasida, munojot.*

Mualliflar haqida: *Shuhrat Sirojiddinov* – filologiya fanlari doktori, professor, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

Zebiniso Xurramova – mustaqil tadqiqotchi, Samarqand davlat chet tillar instituti.

Tavsiya etiladigan havola: Sirojiddinov, Shuhrat, Xurramova, Zebiniso. "XX asr o'zbek adabiyotida mumtoz she'riyat an'analari". *Oltin bitiglar* 2: 3—14.

Kirish

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan keyingi yillarda milliy-diniy qadriyatlarni tiklash jarayoni qizg'in kechdi. Bir tomondan, moddiy va nomoddiy madaniy qadriyatlarimiz, shu jumladan, diniy qadamjolar va dunyoga mashhur ulamolarimizning nomlari aniqlanib, ilmiy meroslari har taraflama o'rganila boshlandi. Ikkinchi tomondan, adabiyot sohasida barakali ijod etgan ko'plab o'tmish shoirlarimizni kashf etdik. Eng muhimi, milliy-madaniy merosimizni tiklash ishlari milliy istiqlol g'oyasi va mafkurasi nigohidan olib borildi. O'tgan yillarda qo'lga kiritilgan barcha yutuqlarni e'tirof etgan holda, bugungi bosqichda e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan yana bir qancha yo'nalishlar borligini ta'kidlash lozim. Shulardan biri, sho'ro davrida muayyan mafkuraviy qoliplar iskanjasiga olingan o'zbek adabiyoti bilan yonma-yon faol bo'lgan an'anaviy mumtoz yo'nalishdagi o'zbek adabiyoti namoyandalari va ularning adabiy merosini o'rganish yo'nalishidir. Tasavvur aniq bo'lishi uchun o'tmishga nazar tashlasak.

XX asr o'zbek adabiyoti asr boshida yuz bergan siyosiy o'zgarishlar tufayli turli mafkuraviy qutblarga mansub ijodkorlarning asarlaridan tarkib topdi. She'riyat masalasida esa ikki xil yondashuv kuzatiladi. Dastlabkisi, shaklan barmoq vazniga asoslangan yangi zamonni, yangi zamon kishisi tuyg'ulari va ijtimoiylik kasb etgan kechinmalarini she'rga solish, sho'ro davlati mafkurasi belgilab bergan mavzular doirasida she'rlar yozish bo'lsa, ikkinchisi, o'zbek mumtoz she'riyatining ko'pyillik tajribasini o'zida mujassam etgan aruz vazniga asoslangan, diniy-falsafiy dunyoqarash negizida shakllangan mumtoz she'riyat an'alarini saqlab qolishga bo'lgan urinishlardir. Keyingi qatlamga kirgan ijod ahlining ko'pchiligi mavjud tuzum tomonidan rad etilgan, ish bilan ta'minlanishiga ham yo'l qo'yilmagan, ba'zilar ulkan olim darajasida bo'lsa-da, oddiy xodim sifatida ishlashga majbur bo'lgan shaxslar edilar. Ba'zilarining

davr mafkurasiga mos keladigan, turli bayram yoki tadbirlar munosabati bilan yozilgan she'rlari matbuotda e'lon qilingan, albatta. Biroq ularning aksariyat asarlari mavjud tuzum mafkurasiga to'g'ri kelmaganligi bois ijod namunalarini pinhon saqlashga majbur bo'lishgan. Shu bilan birga aruz va barmoq vaznida bir xil ijod qilgan, lekin aruzdagi she'riy asarlarini chop ettira olmagan shoirlar ham anchagina.

Shu nuqtayi nazardan respublikamiz miqyosida olib qaralganda, ko'plab shoir- ijodkorlar nomi, lirik merosi noma'lum bo'lib qolmoqda. Mustaqillikdan keyingi yillardagina bunday ijod ahlining ba'zilar o'rganilib, adabiy meroslari avlodlari yoki ilm ahli tomonidan tadqiq etilmoqda, qisqacha ilmiy axborotlar berib borilmoqda. Shunga qaramay, hali hayoti va ijodiy merosi o'rganilmagan ko'plab shoirlar ham borki, ularning adabiy meroslarini topish, nomlarini adabiy jamoatchilikka ma'lum qilish lozim bo'ladi. Bu bir tomondan fanga noma'lum bo'lgan qator ijodkorlar asarlarining tahlil etilishiga imkon bersa, boshqa tomondan o'zbek mumtoz she'riyati an'analari barcha davrlarda davom etib kelganligini yaqqol isbotlaydi.

Asosiy qism

Samarqand shahri va atrof hududlarida ham nomi, ijodi ma'lum shoirlar bilan birga, 1920–1990-yillar mobaynida mavjud tuzum bois pinhon qalam tebratib kelgan shoirlar, sohibi devon ijodkorlar ko'plab uchraydi. Ularning asarlari daftarlarda qolib ketdi. Bu noyob manbalar hozirda avlodlari qo'lida saqlanmoqda. Ana shu iqtidor sohiblarining ayrimlari haqida ma'lumot berib o'tamiz.

Omonulloh Jo'raboy o'g'li (1858–1934) – Omonulloh Oxund. Taxallusi Xarobotiy. Samarqand viloyat Qo'shrabot tumani Qo'ralos qishlog'ida yashab ijod etgan. Buxoro madrasasida tahsil olgan. O'z qishlog'ida maktab ochib bolalarga tahsil bergan. O'zbek va forsiy tillarda bir xil qalam tebratgan. Devoni bizgacha yetib kelmagan. O'zbek va forsiy tillardagi bir qism she'rlari daftarlar holida avlodlari qo'lida saqlanadi. She'rlarida So'fi Olloyorga izdoshlik ko'zga tashlanadi. Xattot sifatida Qur'oni karimni husnixatda ko'chirgan nusxalari saqlanib qolgan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanadi.

Sayyid Muhammad Yo'ldosh (1860 – 1947) – taxallusi Ibn Davlat. Samarqand viloyati, Xatirchi tumani, hozirgi Kattaqo'rg'on tumaniga qarashli Jizmonsoyning Dara qishlog'ida yashab ijod qilgan. Bir qancha diniy mavzudagi kitoblari qo'lyozma holida saqlanmoqda. Devon sohibi. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanadi

(Lirik devoni nusxasi qo'limizda mavjud).

Abulxayrxon Eshon – taxallusi Savriy. Samarqand shahar So'zangaron mahallasida yashagan. 1961-yili vafot etgan. Asarlari nabiralari qo'lida saqlanmoqda.

Mulla Narzullo – taxallusi Shukuriy. Samarqand viloyat Urgut tumanida yashab ijod etgan. 1930-yilgacha hayot bo'lgan. Devon sohibi. Devoni sobiq Rossiya FA Osiyo mamlakatlari institutining Sankt-Peterburg bo'limi fondida 1581-inventar raqami ostida saqlanadi.

Asrorxon ibn mufti Umarxon (1875 – 1925) – taxallusi Muftaqir. Samarqand viloyat Urgut tumanida yashab ijod etgan. Mudarris, shoir va ma'rifatparvar adib. Ne'matullo Muhtaramning "Tazkirat ush-shuaro" asarida bu ijodkor haqida ma'lumot berilib, ijodidan namunalar keltirilgan. O'zbek va tojik tillarida ikki devon tuzgan. Hajviy mavzudagi she'rlariga "Pashminapo'sh" taxallusini qo'llagan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanmoqda.

Mulla Ahmad o'g'li Mahdiy – XIX asr oxiri XX asr boshlarida Kattaqo'rg'on shahrida tug'ilgan. Naqibbek va Buxoro madrasalarida tahsil olgan. Bayoziy, Sohibiy va Mahdiy bayozlarida g'azallari mavjud. Vafot etgan yili ma'lum emas. G'azallar to'plami O'zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalari fondiga topshirilgan.

Orif Gulxaniy (1879–1955) – Samarqandda tug'ilib ijod etgan. Zullisonayn shoir. "Shir-u shakar" (1991), "Shohmisralar" (1998) va boshqa asarlari chop etilgan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanadi.

Abdushukur Qori Yaxshiboyev (1887–1971) – taxallusi Ahlam. Samarqand viloyati Turkmanqishloq mavzeyida yashab o'zbek va forsiy tillarda ijod qilgan. Turkmanqishloq tarixiga doir asar yozgan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanadi.

Abdulg'ani Javdat (1889–1981) – taxallusi Javdat. Samarqand tumanidagi Bog'ibaland qishlog'ida yashab ijod etgan. Zullisonayn shoir. Birinchi devoni 20-30-yillardagi taloto'p paytida yo'qolgan. Ijod namunalari 2014-yil "Armug'oni Javdat" nomi ostida chop etilgan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanmoqda.

Abdulqodir Abduazizov (1890 – 1986) – taxallusi Jome'. Samarqand shahrida yashab ijod etgan. O'zbek va forsiy tillardagi asarlari o'g'illari qo'lida saqlanmoqda.

Nabiraxo'ja Valixo'jayev (1894 – 1968) – taxallusi Xil'at. Zullisonayn shoir. Samarqand shahrida yashab ijod etgan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanmoqda.

Salomat Parda qizi (1894 – 1964) – taxallusi Mutriba. Kattaqo'rg' onning Qalandarxona mahallasida yashab ijod etgan. Asarlari Kattaqo'rg'on shahar o'lkashunoslik muzeyiga topshirilgan.

Mirzo Hayitmurod Abdulmuqim o'g'li Sattorov (1894–1981) – taxallusi Murodiy. Kattaqo'rg'onning Saripultepa qishlog'ida tug'ilgan. Kattaqo'rg'on shahrida yashab ijod etgan. Shoirning 338 betdan iborat she'riy to'plami qo'lyozmasi qo'limizda mavjud. Asarlari avlodlari tomonidan SamDU Qo'lyozmalar bo'limiga topshirilgan.

Qori Muhammad Rasul Zubaydullaxo'ja o'g'li (1895 – 1989) – taxallusi Nojiy. Kattaqo'rg'on shahrida yashab ijod etgan. Devon sohibi. Asarlari o'g'illari qo'lida saqlanmoqda.

Vadud Mahmud (1897–1976) – Samarqand shahrida yashab ijod etgan. Bir qancha adabiy-tanqidiy izlanishlari qo'lyozma holida mavjud. Asarlari o'g' illari qo'lida saqlanmoqda.

Kattaxonxoja Dahbediy (1878 – 1969) – taxallusi Muznibiy . Samarqand viloyati Dahbed mavzesida istiqomat qilgan. Bir nechta diniy asarlar muallifi. “Risolayi tarixi Dahbediya” asari Kattaxonxoja musavvadasining to'rtidan bir qismi, ya'ni 55 varag'ini tashkil qiladi. Kitob musavvadasining qolgan uch qismi esa, asosan, arab, fors va o'zbek tilida yozilgan she'r, muxammas, g'azaliyot, ruboiy, nazmiy ta'rixlardan iborat” [Kattayev 2016, 146]. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanadi.

Abdulmo'min Sattoriy (1903 – 1925) – Abu Tohirxojaning “Samariya” asarini fors tilidan o'zbekchaga o'g'irgan, o'z davrining iqtidorli olimlaridan. Samarqandlik ijodkor Jome' o'z xotiralarida uni shoir sifatida hurmat bilan tilga olib, Samarqand shahar Qozi Abdurasul mahallasida yashagani haqida yozgan. Hozircha asarlari to'liq topilmagan. Vadud Mahmud shaxsiy arxivida uning bir nechta sahifali she'rlari qo'lyozmasi saqlanib qolgan.

Qutbiddin Muhiddinov (1906–1983) – taxallusi Qutbiy. Samarqand viloyat Urgut tumanida tug'ilgan. Zabardast olim va zullisonayn shoir. She'riy asarlari “Man zi xatti qalamat omadaam” nomi bilan (2001) chop etilgan. Asarlari o'g' illari qo'lida saqlanadi.

Shayx Narzulloxon ibn Nizomiddinxon (1908 – 1986) – taxallusi G'aribiy. Samarqand viloyati Xatirchi tumanida tug' ilgan. Arab, fors-tojik va o'zbek tillarida diniy-irfoniy manzumalar yozgan. Usmon O'shiyning “Omoliy” qasidasini arab tilidan o'zbek tiliga she'riy tarjima qilgan. Asarlari o'g'illari qo'lida saqlanmoqda.

Nizomiddin Zokirov (1931 – 1969) – taxallusi Soidiy. Kattaqo'rg'on shahrida yashab ijod qilgan. She'rlari farzandlari tomonidan “Kechikkan kitob” (2015) nomi ostida chop etilgan.

Asarlari o'g'illari qo'lida saqlanadi.

Samariddin Sirojiddinov (1932 – 1987) – taxallusi Sirojiy. Kattaqo'rg'on tumanida tug'ilgan. Samarqand shahrida yashab ijod etgan. Lirik she'rlaridan namunalar "Armon" nomi bilan (2014) chop etilgan. Asarlari o'g'illari qo'lida saqlanadi.

Latif Sharifiy (1936 – 2004) – taxallusi Latifiy. Samarqand viloyat Urgut tumanida yashab ijod etgan. "Bog'" nomli she'rlar to'plami vafotidan bir yil oldin (2003) nashr etilgan. Asarlari farzandlari qo'lida saqlanadi.

A'zamxon Kattayev – taxallusi A'zamiy. 1936-yili tug' ilgan, pedagog, shoir. Asarlari farzandlari qo'lida saqlanadi.

Yuqorida zikr etilgan ijodkorlarning shaxsiy arxivlarini o'rganish shuni ko'rsatdiki, ular tomonidan o'zbek mumtoz adabiyoti an'analari – devon tuzish, zullisonaynlik, diniy-falsafiy mazmundagi qasidalar yozish, tarjimachilik, hikoyatnavislik – didaktik hikoyatlar yaratish sohalari izchil davom ettirilgan. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, bir qator shoirlarning devonlari 30-40-yillar ijtimoiy-siyosiy to'fonida yo'q qilingan bo'lsa, ba'zilarining devoni kimlarningdir qo'lida qolib ketgan.

Ana shu yo'qotishlardan omon qolgan bir necha devonlar davr adabiyoti badiiy kamolotini aniqlashga imkon beradi. Jumladan, Ibn Davlat tomonidan 1944-yili tartib berilgan devonda muallifning 345ta she'ri jamlangan. Unda basmala, hamd, munojot, g'azal, murabba', muxammas, musaddas, ruboiy, fard va boshqa mumtoz janrdagi namunalarning arab alifbosi asosidagi harflar tartibida joylashtirilishi muallifning mazmun va shakl jihatidan an'anaviy devon tartib berish qoidalariga qat'iy amal qilganini ko'rsatadi. Ibn Davlat she'riy asarlarini mavzu ko'lamiga ko'ra ikki turkumga ajratish mumkin. Birinchi turkum asarlarda musulmon kishi sifatida islom dini buyurgan amallarga rioya qilish, oddiy xalqni toat-ibodatga, namoz o'qishga, ro'za tutishga, imon-e'tiqodga, qisqacha aytganda, islom dini, shariat buyurgan diniy amallar, shular doirasidagi halol luqma, kattalarni, xususan, ota-onani hurmat qilish, kichiklarning kattalar nasihatiga quloq osishi, sabr-qanoatli bo'lish va boshqa insoniy fazilatlarning barchasi islom doirasida targ'ib qilingan bo'lsa, keyingi turkumda diniy ahkomlar, to'rirog'i, naqshbandiylik tariqati yo'l-yo'riqlari, qonun-qoidalar, usul-darajalari nazm yo'lida bayon etilgan. Bu turkumdagi she'rlari faqat tariqat sohiblari – tolib, so'fiylarga murojaat kabi yangraydi. Bunda shayx shariatdan keyingi murakkab bosqichlarga doir mulohaza va fikrlarini badiiy bayon etadi. Shayxning bir qator g'azal va muxammaslarida so'fiyning

ma'rifat va haqiqat bosqichlaridagi ba'zi ruhiy holatlari, ularning nomlanishi va darajalari ham bayon etiladiki, bu oddiy musulmon kishi amal qilishi lozim bo'lgan diniy amallar bayoni emas, balki inson irodasini yillar mobaynida sinaydigan, toblaydigan o'ta murakkab ruhiy-psixologik holatlarning nazmiy bayoni bo'lib, bu she'rlarni tariqatdan xabari bo'lgan kishilargina tushunadilar. Fikrimizning dalili sifatida "Naqshband" nomli g'azalini, "mahlakot" – oltmish ikki fe'li bad, "munjiyot" – oltmish ikki fe'li nek, "darajot"lar izohi va bayoniga bag'ishlangan ko'plab g'azal, muxammas, musaddaslarini keltirib o'tish mumkin [Ibn Davlat, 16, 23, 46].

Vadud Mahmud tomonidan tuzilgan ruboiylar to'plamida ruboiylarning arab alifbosi tartibida joylashtirilganini kuzatiladi, ularning adadi mingdan ortiq.

Mazkur shoirlarning ijodida Alloh hamdi, Payg'ambar na'tiga bag'ishlangan madhiyalar, munojotlar ko'plab uchraydi. Ibn Davlat, Ahlam tomonidan masnaviy, g'azal, muxammas janrlarida mahorat bilan yozilgan hajman katta bir nechta hamd, munojotlar mavjud. Qutbiy (1906 – 1983) ijodida ham o'zbek va forsiy tillardagi g'azal, masnaviy janrida yozilgan qasida turlari bu davr she'riyatning eng yuksak badiiy namunalari bo'lib sanaladi. Qutbiy munojotlarida davr bilan bog'liq ijtimoiy-siyosiy voqealarning shaxsiy hayotidagi aksi ham ifodalangan. Sho'ro hukumati tomonidan bir necha bor nohaq qamalgan xoksor inson, zabardast olim o'sha davr fitnachi kishilaridan oila a'zolarini omon saqlashini so'rab, Allohga munojot etadi:

Har kas barad beh peshi kase, hojat talabat,

Man juz tu nadoramu tu Xoliqi ahad.

Bo ahli xonadoni manu nuri chashmi man,

Az marhamatu muhofizat binmo tu to abad [Qutbiy 2001, 7].

Bu davrda yaratilgan diniy-tasavvufiy, irfoniy mazmundagi bu munojotlar sho'ro davri ateistik mafkurasiga qarshi o'laroq xalqimizning diniy e'tiqodi asosida shakllangan o'zligi, milliy ruhiyati aks etgan badiiy asar namunalari ekanligi bilan ham katta ahamiyatga ega edi. Bu davr shoirlari tomonidan yaratilgan hamd, munojot va na't turkumidagi ko'plab she'rlar XX asr 30-80-yillarida diniy-falsafiy, irfoniy mazmundagi qasidalar yozish an'anasi saqlab qolingani hamda muvaffaqiyatli davom ettirilganini ko'rsatuvchi muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Ahlamning qoralamalari orasida nasta'liq xatida husnixat bilan yozilgan qasida uchradi. Bu chahoryorlardan biri Abu Bakr

Siddiq (572 – 634) nomiga nisbat berilgan 12 bayt, 24 misrali arabcha munojotning o'zbek tiliga tarjimasi ekan. Bu haqda shoirning o'zi: "Ushbu qasidayi sharif hazrati Abu Bakr Siddiq raziollohu anhu qasidalaridur. Kamina banda ul janobi ruhi poklaridan istionat talab qilib, bu qasidani turki(y) tilga nazm qildim. Toki turki(y) tilda so'zlovchi do'stlar ham bu tabarrukona qasidani(ng) ma'nosidin bahramand bo'lub, o'qub savob topsunlar" – deb izoh beradi [Ahlam, 14, 5]. Shuningdek, G'aribiy tomonidan arab tilidan she'riy tarjima qilingan Usmon O'shiyning "Omoliy" qasidasini ham alohida ta'kidlash lozim. 52 baytdan iborat qasida tarjimasidan bir bayt keltiramiz:

Tavhid manzumasi

*Ey yoronlar, barcha ashyog'a haqiqat bor haq,
Ilm anga sobit erur siz qilmangiz inkor haq.*

Ya'ni: Ey do'stlar, hamma narsaning haqiqati bor. Eng oliy haqiqat Allohdir, haqning dunyoni yaratganligi haqiqatan haqdur [Raf'iddinov 2005, 54].

XX asrning 60-70-yillarida bu mavzuda yozish yoki biror asarni tarjima qilishning o'zi tahlikali edi. Nomlari yuqorida keltirilgan ijodkorlarning Yaratganning qudrati-yu qodirligi, zoti-yu sifatlarini madh etib yozgani va buning ustiga din tan olinmagan bir davrda islom dini peshvolaridan bo'lgan Abu Bakr Siddiq munojotini yoki mashhur "Omoliy" qasidasining o'zbek tiliga nazmiy izohli tarjimasini amalga oshirishlarini ma'naviy jasorat deb baholash o'rinli bo'ladi, nazarimizda.

O'zbek adabiyotida zullisonaynlik an'anasi mumtoz she'riyatning ajralmas qismi va u shoir iqtidorini baholash mezoni hisoblangan. Bu an'ana 1920-1990-yillar mobaynida samarqandlik shoirlar tomonidan muvaffaqiyatli davom ettirildi. O'tgan asrning 20-yillarigacha bo'lgan davrdagi tazkira va bayozlarga kiritilgan Muftaqir, Taslim, Vasliy, Ajziy singari shoirlar ijodidan berilgan namunalar shundan dalolat beradi. Bu an'ana keyinchalik Salohiy, Omonulla Oxund, Muznibiy, Nojiy, Ahlam, Jome', Vadud Mahmud, Qutbiy va boshqa shoirlar tomonidan davom ettirildi.

Ko'rib chiqilayotgan davr ijodkorlari shoir bo'lish bilan birga, yaxshigina xattot ham bo'lganlar. Omonulla Oxund tomonidan kufiy xat turida ko'chirilgan bir nechta Qur'on nusxasi bugungi kunda allomaning avlodlari qo'lida saqlanadi. Shuningdek, bu davr ijodkorlar orasida salaflar ijodidan o'ziga yoqqan she'rlarni chiroyli

xat bilan ko'chirish urf bo'lgan. Ahlam qo'lyozmalari orasida Alisher Navoiy va Fuzuliy g'azallaridan ko'chirilgan namunalar uning mohir xattot ekanligini ko'rsatadi. Jome' daftarlarida Fazliy Namangoniy, Nishotiy ("Husn va Dil" dostonidan), Zayniddin Vosifiyning "Badoye' ul-vaqoye" (Alisher Navoiy vasf etilgan boblar), Xusrav Dehlaviy, Sa'diy Sheroziy, Abdurahmon Jomiy, Nizomiy Ganjaviyning bir qancha g'azallari va Umar Xayyom ruboiylaridan namunalar ko'chirilgan sahifalar mavjud. Murodiyning mumtoz janrlar asosida yaratilgan she'riy to'plami muallifning o'z qo'li bilan nihoyatda chiroyli husnixatda tartiblangan.

Sharq adabiyotida muhim o'rin egallagan didaktik yo'nalishdagi hikoyatlar yozish an'anasi XX asr 70–80-yillar adabiyotida ham uchraydi. Bunga misol tariqasida Latif Sharifiyning pand-nasihat xarakteridagi hikoyatlarini aytib o'tish mumkin. Uning hikoyatlarida Shayx Sa'diyning "Guliston" va "Bo'ston" asarlari mazmuni va kompozitsion tuzilishiga ergashish kuzatiladi. Misol sifatida bir hikoyatni keltiramiz: "Qishloq chekkasidan bir gala bo'ri tog' tomon o'tib ketdi. Ularga itning kichkinagina ikki bolasi ergashdi. Ko'p urindim, ammo polaponlarni qaytara olmadim. Chunki ular ancha uzoqlashib ketgan edi. Ming afsus bilan qishloqqa qaytdim. Ko'zim qordagi izlarga tushdi: yirik tirnoqli izlar yonida jajji izchalar ham bor edi. Bir necha kun quyidagi to'rtlik tilimdan tushmadi.

Ruboiy:

*Bu o'rlikmas, bu albatta, xom-g'o'rlik,
Ergashib bormoqda bechora sho'rlik,
Polapon bo'g'ziga bo'ri tish urgay,
Qolur eh, jasadi bo'lmasdan go'rlik [Sharifiy 2003, 76].*

Yoki muallifning "Bino" hikoyatini ko'raylik. Bir kishi yulg'ichlik orqali qurgan dang'illama imorati bilan maqtanar va shunday imorat qurolmagan tengdoshlari ustidan kular edi. U qishloqdoshlaridan biriga dedi: – Men shunday imorat qurdimki, sen uni umring bo'yi qurolmaysan. Bilaman, ko'p kitob o'qiysan, axir kitobdan nima olasan? Qishloqdoshi dedi: – Sen tosh va g'ishtdan bino quribsan, biroq dilingda ma'nining mustahkam g'ishtidan imorat qurolmabsan. Zero ma'ni qasri abadiy va o'lmasdir.

Qit'a:

*"Shohnoma", "Xamsa"-yu "Guliston", "Bo'ston",
Ma'nidan yaralgan xazonsiz gulbog',*

Qorunning mulkidan igna bormu, ayt?!

Yo Ma'mun taxtidan bir siqim tuproq?

Xulosa

XX asr o'zbek adabiyoti tarixida mumtoz adabiy an'analar izchil davom etgan. Bu an'analar mumtoz adabiyotimizning mavzular ko'lamida ham, janr – shakllar olamida ham o'z aksini topgan. Mumtoz she'riyatimizdagi deyarli barcha janrlar bu davr adabiyotida yangicha ruhda ifoda etilgan, talqin etilgan. Ko'plab diniy-tasavvufiy va tariqat odobi bilan bog'liq she'riy asarlar ham yaratilgan.

XX asr davomida Samarqand shahri va yaqin atroflarida yashab o'tgan noma'lum shoirlarning tarqoq va sochilgan holdagi lirik merosi bir joyga jamlanib, qo'lyozma holida saqlangan arab yozuvidagi asarlar joriy yozuvga tabdil qilinsa hamda bu noyob lirik merosmonografikko'lamdao'rganilsa, o'zbek adabiyotshunosligining o'tgan asrdagi 70-75 yillik tarixi yanada mukammallashar edi. Shubhasiz, bunday ijodkorlar yurtimizning har burchagida topiladi va ularning adabiy merosini yuzaga chiqarish adabiyotshunosligimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biridir.

Adabiyotlar

- Абдурахмонов, А. 1990. *Ургут: тарих ва адабиёт*. Тошкент: Фан.
- Аҳлам. *Қўлёзма*. Шахсий архив материаллари.
- Ибн Давлат. *Девон қўлёзма нусхаси*.
- Ибратли ҳаёт гулшани. 2005. Ўроқхон (Рафъиддинхон) хожи шайх Нарзуллохон ўғли. Тошкент: Мовароуннаҳр.
- Жомеъ. *Қўлёзма*. Шахсий архив материаллари.
- Каттаев, К. 2016. *Маҳдуми Аъзам тарихи ва мукамал даҳбедийлар тариқати*. Тошкент: Машхур-пресс.
- Маҳмуд, Вадуд. *Рубоӣёт*. Қўлёзма. Шахсий архив материаллари.
- Муродий. *Шеърӣй тўплам қўлёмаси*.
- Ҳалимов, С. 1978. XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX бошларида ўзбек ва тожик алоқалари. Самарқанд.
- Ножий. 2014. *Девон*. Тошкент: Мумтоз сўз.
- Орзибеков, Р. 2006. *Ўзбек лирик шеърӣяти жанрлари*. Тошкент: Фан.
- Салоҳӣй. 2015. *Қутилган китоб*. Тошкент: Шарқ.
- Самарқанд адиблари*. 2017. Тошкент.
- Сирожий. 2012. *Армон*. Тошкент: Наврўз.
- Соидий. 2014. *Кечиккан китоб*. Тошкент: Шарқ.
- Қаюмов, А. 2010. *Асарлар. Қўқон адабий муҳити. 7-жилд. 1-китоб*. Тошкент: Мумтоз сўз.
- Қутбий. 2001. *Ман зи хатти қаламат омадаам*. Тошкент: Янги асп авлоди.
- Хўжакулов, С. 2015. *Адабиётӣ давраи бедорӣи милли*. (Нимаи дуьми

Shuhrat Sirojiddinov

(Tashkent, Uzbekistan)

shsirojiddinov@navoiy-uni.uz

Zebiniso Khurramova

(Tashkent, Uzbekistan)

xurramovazebo@gmail.com

Traditions of Classical Poetry in the Uzbek Literature of the XX Century

Abstract

The article examines the development of the traditions of classical poetry in modern Uzbek literature. New materials show that the traditions of Eastern classical literature were consistently continued in parallel with Soviet literature in the 1920s – 1990s. Among the representatives of the Samarkand literary movement of the twentieth century, there are artists who continued a number of traditions of Uzbek classical literature, such as arrangement of the Devonian, calligraphy, calligraphy, creation of hymns of religious and philosophical content, translation, narration.

Of these, the personal archives of Ibn Davlat, Ahlam, Jameh, Muradi and Wadud Mahmud are classified, and a scientific description of the sources available in the literature of this period is made. According to this classification, the authors of this period are divided into literary, historiographic and scientific sources, both by the content of the manuscripts and by the type of genre - letters and correspondence, documents and archives.

For the first time, the article informs the scientific community about the authors who lived and worked in the Samarkand region, and information from their personal archives.

Key words: *classical poetry, literary tradition, lyrics, poetry of a new era, traditions, Samarkand, bilingualism, didactic narration, rubai, munajat.*

About the authors: *Shuhrat Sirojiddinov* – Doctor of Sciences in Philology, Professor, Tashkent state University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi'i.

Zebiniso Khurramova – Independent Researcher, Samarkand State

Institute of Foreign Languages.

Recommended citation: Sirojiddinov, Shuhrat, Khurramova, Zebiniso. "Traditions of classical poetry in the uzbek literature of the XX century". *Golden scripts* 2: 3—14.

References

- Abdurahmonov, A. 1990. *Urgut: tarix va adabiyot*. Toshkent: Fan.
- Ahlam. *Qo'lyozma*. Shaxsiy arxiv materiallari.
- Ibn Davlat. *Devon qo'lyozma nusxasi*.
- Ibratli hayot gulshani*. 2005. O'roqxon (Raf'iddinxon) xoji shayx Narzulloxon o'g'li. Toshkent: Movarounnahr.
- Jome'. *Qo'lyozma*. Shaxsiy arxiv materiallari.
- Kattaev, K. 2016. *Maxdumi A'zam tarixi va mukammal dahbediylar tariqati*. Toshkent: Mashhur-press.
- Mahmud, Vadud. *Ruboiyot. Qo'lyozma*. Shaxsiy arxiv materiallari.
- Murodiy. *She'riy to'plam qo'lyozmasi*.
- Halimov, S. 1978. *XIX asrning ikkinchi yarmi va XX boshlarida o'zbek va tojik aloqalari*. Samarqand.
- Nojiy. 2014. *Devon*. Toshkent: Mumtoz so'z.
- Orzibekov, R. 2006. *O'zbek lirik she'riyati janrlari*. Toshkent: Fan.
- Salohiy. 2015. *Kutilgan kitob*. Toshkent: Sharq.
- Samarqand adiblari*. 2017. Toshkent.
- Sirojiy. 2012. *Armon*. Toshkent: Navro'z.
- Soidiy. 2014. *Kechikkan kitob*. Toshkent: Sharq.
- Qayumov, A. 2010. *Asarlar. Qo'qon adabiy muhiti. 7-jild. 1-kitob*. Toshkent: Mumtoz so'z.
- Qutbiy. 2001. *Man zi xatti qalamat omadaam*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
- Xo'jaqulov, S. 2015. *Adabiyoti davrai bedorii milli. (Nimai duyumi asri XIX va ibtidoi asri XX)*. Toshkent.
- Sharifiy, Latif. 2005. *Bog' . Devon*. Toshkent.